

PRIRUČNIK
ZA PRAĆENJE
UČEŠĆA
ŽENA
NA IZBORIMA

**PRIRUČNIK ZA PRAĆENJE
UČEŠĆA ŽENA NA IZBORIMA**

Izdavač: OSCE-ov Ured za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR)
Ul. Miodowa 10
00-251 Varšava
Poljska
www.osce.org/odihr

© OSCE/ODIHR 2004

Prevod ove publikacije je finansirao Projekat za podršku izborima na Zapadnom Balkanu, sredstvima Evropske unije i Austrijske razvojne agencije.

Sva prava zadržana. Sadržaj ove publikacije može se slobodno koristiti i reproducirati u obrazovne i druge nekomercijalne svrhe, pod uslovom da se uvijek OSCE-a/ODIHR-a navede kao izvor.

Ovaj priručnik prvobitno je objavljen 2004. godine pod naslovom *Handbook for Monitoring Women's Participation in Elections* u izdanju OSCE-ovog Ureda za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR). Ova verzija je prevod. U slučaju razlika u tekstu, molimo da se pozivate na publikaciju na engleskom jeziku kao konačnu i zvaničnu verziju.

ISBN 978-83-66089-60-0

Dizajn: Damla Süar, Geneva, Switzerland

Štampano u Poljskoj

**PRIRUČNIK
ZA
PRAĆENJE
UČEŠĆA
ŽENA
NA IZBORIMA**

SADRŽAJ

UVOD.....	6
A. Svrha ovog priručnika.....	6
B. Kako koristiti ovaj priručnik.....	7
1. OSNOVE POSMATRANJA RODNIH PITANJA I IZBORA: INFORMACIJE ZA SVE ČLANOVE IZBORNE POSMATRAČKE MISIJE	8
A. Pregled uloge izborne posmatračke misije u praćenju učešća žena.....	8
B. Međunarodni standardi	9
C. Sadašnji status žena u globalnom vodstvu	9
D. Specifični zadaci za izbornu posmatračku misiju.....	10
2. PRAVNI KONTEKST: ULOGA PRAVNOG ANALITIČARA	14
A. Opća ocjena pravnog okvira.....	14
B. Ugrađenost ženskih prava u ustav	15
C. Ostali zakoni koji utječu na jednakost i političko učešće žena	15
D. Moguće prepreke za pravnu zaštitu prava žena.....	16
3. IZBORNI SISTEM I IZBORNA ADMINISTRACIJA: ULOGA IZBORNOG ANALITIČARA	20
A. Izborni sistemi	20
1. Sistemi proporcionalne zastupljenosti.....	21
2. Većinski/pluralni sistemi	21
B. Elementi izbornog procesa koji utječu na učešće žena.....	22
C. Kvote i pozitivna diskriminacija	23
D. Učešće u izornoj administraciji	24
E. Registracija birača	25

4. POLITIČKE STRANKE I UNAPREĐENJE POZICIJE ŽENA: ULOGA POLITIČKOG ANALITIČARA.....	30
A. Unutrašnja organizacija i implikacije za žene.....	30
B. Faktori koji mogu podrivati dobre namjere.....	31
C. Programi i nastojanja da se privuku glasovi žena.....	32
5. ŽENE I MEDIJI: ULOGA MEDIJSKOG ANALITIČARA.....	34
A. Mediji i njihov utjecaj na stavove javnosti.....	34
B. Opća pitanja za posmatranje.....	35
C. Tehnike praćenja medija tokom izborne kampanje.....	35
6. DP-i i KP-i : ULOGA KOORDINATORA DP-a	38
A. Dugoročni posmatrači (DP).....	38
B. Kratkoročni posmatrači (KP).....	39
7. DETALJNIJA ANALIZA I INFORMACIJE: ULOGA ANALITIČARA RODNIH PITANJA	42
A. Žene u društvu.....	42
B. Žene u politici.....	43
C. Službeni izvori informacija.....	45
D. Nevladine organizacije.....	46
ANEKS: ODABRANI MEĐUNARODNI STANDARDI	48
O OSCE-u / ODIHR-u.....	52

UVOD

A. SVRHA OVOG PRIRUČNIKA

Sve države učesnice OSCE-a priznaju jednakost između žena i muškaraca kao temeljni aspekt pravednog i demokratskog društva. One su posvećene promociji jednakih prilika za puno učešće žena u svim aspektima političkog i javnog života. Ovaj priručnik daje osnovne smjernice svim OSCE-ovim/ODIHR-ovim posmatračkim misijama (EOEOM) za praćenje učešća žena u izbornim procesima. Izrađen je u sklopu ODIHR-ovog nastojanja da poveća jednakost između žena i muškaraca tako što će rodna pitanja uvesti u sva područja svog djelovanja. Ovaj priručnik utvrđuje praktične korake koje svaki EOM treba preduzeti kako bi integrirao rodnu perspektivu u svoj rad, dopunjujući informacije sadržane u ODIHR-ovom *Priručniku za posmatranje izbora* i drugim materijalima koje je pripremio ODIHR.

Smjernice date u ovom priručniku imaju za cilj da osiguraju da svaka izborna posmatračka misija donese zaključke do koje mjere izborni proces slijedi opredjeljenja OSCE-a i odražava univerzalne principe, te potpuno uzima u obzir način na koji izborni proces utječe i na žene i na muškarce. Izbori ne mogu ostvariti OSCE-ova opredjeljenja ili druge međunarodne standarde ukoliko ne uključuju priliku za puno i jednako učešće žena.

Postizanje preciznih zaključaka o tim pitanjima zahtijeva saznanja i informacije od svih članova EOM-a. Praćenje jednakog učešća žena u izbornom procesu je zajednička odgovornost svih članova izborne posmatračke misije, uključujući osnovni tim, kao i dugoročne i kratkoročne posmatračke.

B. KAKO KORISTITI OVAJ PRIRUČNIK

Ovaj priručnik je dizajniran kao sredstvo za rad. On treba pomoći svim EOM-a da identificiraju i ocijene različite elemente koji mogu utjecati na jednako političko učešće žena. Priručnik je strukturiran kako bi omogućio članovima EOM-a da se usredsrede na materijal koji je najrelevantniji za specifičnu odgovornost svakog od njih.

- Uvodno poglavlje daje opći pregled i bitne osnove o rodnim pitanjima i izborima, što bi trebalo biti korisno za svakog člana EOM-a;
- Kasnija poglavlja daju osnovne informacije o rodnim aspektima specifičnih komponenti izbornog procesa, a organizirana su prema uobičajenoj strukturi ODIHR-ove izborne posmatračke misije. Tu su, dakle, poglavlje o pravnim pitanjima dizajnirano za pravnog analitičara EOM-a, poglavlje o izbornim sistemima za izbornog analitičara EOM-a, poglavlje o političkim strankama za političkog analitičara EOM-a, poglavlje o ženama i medijima za medijskog analitičara EOM-a, kao i poglavlje koje daje smjernice za koordinatora dugoročnih posmatrača;
- Za one EOM-e koje imaju analitičara rodnih pitanja s punim radnim vremenom ili pomoćnika za rodna pitanja, posljednje poglavlje sadrži smjernice o dodatnim informacijama koje bi, kad god je to moguće, bilo korisno detaljnije prikupiti;
- Aneks sadrži tekstove ključnih OSCE-ovih opredjeljenja i drugih međunarodnih standarda relevantnih za učešće žena na izborima;
- Uključen je i određeni broj kontrolnih listi kako bi se pomoglo članovima tima da brzo počnu istraživati pitanja vezana za EOM-ovo praćenje učešća žena, te da im bude pri ruci kao podsjetnik na pitanja kojima se treba pozabaviti svaki član tima. Ne očekuje se od svakog EOM-a da obrađuje svako od tih pitanja.

Pošto je svako izborno okruženje jedinstveno, sva pitanja istražena u ovoj knjizi možda neće biti relevantna za svake izbore koji se posmatraju. Isto tako, različiti EOM-ovi će staviti veći ili manji naglasak na rodna pitanja, zavisno od njihove veličine, trajanja misije i resursa. U okviru njihovih resursa, međutim, svaki EOM treba rodna pitanja uzeti u obzir i uključiti ih u svoju metodologiju izvještavanja i, eventualno, u svoje preporuke.

- ▼ PREGLED ULOGE IZBORNE POSMATRAČKE MISIJE U POSMATRANJU UČEŠĆA ŽENA
- ▼ MEĐUNARODNI STANDARDI
- ▼ SADAŠNJI STATUS ŽENA U GLOBALNOM VODSTVU
- ▼ SPECIFIČNI ZADACI ZA IZBORNU POSMATRAČKU MISIJU

1. OSNOVE PRAĆENJA RODNIH PITANJA I IZBORA: INFORMACIJE ZA SVE ČLANOVE IZBORNE POSMATRAČKE MISIJE

A. PREGLED ULOGE IZBORNE POSMATRAČKE MISIJE U PRAĆENJU UČEŠĆA ŽENA

Rodna pitanja utječu na sve aspekte izbora i stoga su integralni dio rada izborne posmatračke misije. Svi članovi EOM-a trebaju biti svjesni kako se rodna pitanja odnose na njihova specifična područja odgovornosti u okviru EOM-a. U obavljanju svojih dužnosti, oni trebaju razmotriti kako pravne, političke i društvene strukture utječu na žene i na muškarce, u izbornom procesu. Naprimjer, rad EOM-a će uključiti posmatranje učešća žena kao birača, kandidata i izabраних predstavnika; učešće žena u vodećim ulogama u državnim institucijama, izbornim komisijama i političkim strankama; i kako pravni okvir i strukture medija utječu na žene i na muškarce. Svi članovi EOM-a treba da traže informacije o učešću žena dok obavljaju aktivnosti koje su obično povezane sa njihovim dužnostima, i treba da izvuku odgovarajuće zaključke o tome kako državne strukture i prakse utječu na učešće žena u politici.

Poput drugih elemenata izborne posmatračke misije, cilj praćenja rodniх pitanja jeste prikupljanje informacija, procjena do koje mjere zakoni i prakse ostvaruju OSCE-ova opredjeljenja i međunarodne standarde, a potom predlaganje konstruktivnih mjere da zemlju domaćina. Svaki sastanak sa zvaničnikom, političkom strankom, predstavnikom medija ili NVO-om pruža priliku da se stekne uvid u prava žena, eventualne prepreke za njihovo ravnopravno učešće u javnom životu, kao i reforme koje bi mogle pomoći da se otkloni diskriminacija tamo gdje postoji.

Šef svake izborne posmatračke misije će usmjeravati njen rad kako bi se postigli ciljevi ODIHR-ovog praćenja rodniх pitanja. Kad god je to moguće, analitičar za rodna pitanja će biti dodijeljen misiji. Kada to nije moguće, neki drugi član osnovnog tima treba da bude određen kao kontaktna tačka za rodna pitanja kako bi koordinirao rad misije na

rodnim pitanjima. Analitičar za rodna pitanja ili kontaktna tačka za rodna pitanja trebaju biti spremni da informiraju članove tima te pruže dodatne smjernice o okolnostima koje mogu zahtijevati posebnu pažnju.

B. MEĐUNARODNI STANDARDI

U okviru OSCE-a, Kopenhaški dokument¹ sadrži većinu osnovnih opredjeljenja koja su specifično vezana za izbore. Međutim, mnoga druga OSCE-ova opredjeljenja također su ključna za provođenje demokratskih izbora, uključujući opredjeljenje za nediskriminaciju, politička prava i vladavinu prava. Odredbe o nediskriminaciji mogu biti posebno relevantne za rod i ženska prava. Stav 5.9 Kopenhaškog dokumenta obavezuje države učesnice da „zabrane svaku diskriminaciju i garantiraju svim osobama jednaku i efikasnu zaštitu protiv diskriminacije po bilo kojem osnovu”.

Glavni OSCE-ovi standardi o rodnoj jednakosti sadržani su u Moskovskom dokumentu² i Povelji za evropsku sigurnost,³ a oba ova dokumenta obavezuju države učesnice da promoviraju jednakost između žena i muškaraca. Stav 23. Povelje za evropsku sigurnost, naprimjer, glasi: „Puno i jednako ostvarenje ljudskih prava žena od suštinskog je značaja za postizanje mirnijeg, prosperitetnijeg i demokratskijeg OSCE-ovog područja. Mi smo posvećeni tome da jednakost između muškaraca i žena bude integralni dio naših politika, kako na nivou naših država tako i u okviru Organizacije.”

Usto, gotovo sve države učesnice OSCE-a ratificirale su međunarodne ugovore ili druge dokumente koji promoviraju jednakost između muškaraca i žena, uključujući posebno Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR).

Aneks ovom priručniku sadrži tekstove nekih od ključnih međunarodnih standarda rodne jednakosti i ljudskih prava žena koji su posebno relevantni za izborne procese.

C. SADAŠNJI STATUS ŽENA U GLOBALNOM VODSTVU

Napredak u jednakom učešću žena u javnom životu još uvijek je u toku, kako diljem svijeta tako i u državama članicama OSCE-a. U okviru OSCE-a, prosječan procent zastupljenosti

---

1 Dokument sa Kopenhaškog sastanka Konferencije o ljudskoj dimenziji CSCE, 1990.

    Tekst ovog i drugih OSCE-ovih dokumenata može se naći na Internet stranici OSCE-a: www.osce.org.

2 Dokument sa Moskovskog sastanka Konferencije o ljudskoj dimenziji, 1991.

3 Povelja za evropsku sigurnost, Istanbul, 1999.

žena u parlamentu je tek oko 15 posto, što je brojka koja je tek nešto viša od svjetskog prosjeka, oko 13 posto.

Stavljajući ovu brojku u nešto drugačiju perspektivu, Razvojni program Ujedinjenih nacija je ocijenio da kritična masa koja omogućava ženama kao grupi da imaju smislen utjecaj u zakonodavnim tijelima iznosi 30 posto. Samo šačica zemalja je postigla ovaj nivo.

Nizak broj žena na rukovodećim pozicijama uključuje i izvršnu vlast, gdje je procent žena šefova vlada i članica vlada čak i niži od njihovog broja u parlamentima. Naprimjer, samo oko 7 posto ministara u svijetu su žene.

D. SPECIFIČNI ZADACI ZA IZBORNU POSMATRAČKU MISIJU

Kako bi efikasno analizirala status žena u politici i izbornom procesu, svaka EOM će trebati prikupiti i procijeniti barem minimalnu količinu statističkih i drugih informacija. Misije sa analitičarem za rodna pitanja sa punim radnim vremenom trebale bi biti u stanju prikupiti i analizirati informacije mnogo dublje (vidjeti Poglavlje 7). Prikupljeni statistički podaci trebaju pružiti profil okruženja u kojem se izbori odvijaju, a također se mogu koristiti kao osnova za poređenje pri utvrđivanju pozitivnih ili negativnih trendova u pogledu napredovanja žena u zemlji koja je predmet posmatranja. Podaci se također mogu koristiti kako bi se utvrdilo koje mjere bi vlade i političke stranke mogle usvojiti da povećaju zastupljenost žena. Vremenom, ti podaci mogu također pomoći da se ukaže na vrstu programa tehničke pomoći čiju provedbu bi mogli razmotriti ODIHR ili druga tijela radi promocije učešća žena.

Minimalno, EOM treba pokušati pribaviti i izvjestiti o osnovnim statističkim podacima poput:

- ▶ Broja muškaraca i žena članova novoizabranih i odlazećih parlamenata (ili drugih tijela za koja se posmatraju izbori) i, ukoliko su ti podaci raspoloživi, prethodnih parlamenata. Te brojke će pomoći da se utvrde trendovi učešća i zastupljenosti žena;
- ▶ Broja i udjela žena koje služe kao ministri u novoj vladi i odlazećoj vladi. Ako žene imaju mnogo viših pozicija izvan same vlade, naprimjer ako su sudije višeg suda, to također vrijedi uzeti u obzir;

- » Broja žena na poziciji stranačkih vođa;
- » Odnosa između broja muškaraca i broja žena među kandidatima. Na izborima na kojima se koriste stranačke liste, drugi važan statistički podatak je broj žena koje su stavljene na pozicije koje su “osvojive”;
- » Stepenu do kojeg žene imaju pozicije u tijelu odgovornom za provođenje izbora, obično u centralnoj izbornoj komisiji i na nižim nivoima izborne administracije;
- » Broja i omjera između žena i muškaraca registriranih da glasaju.

Statistički podaci se obično dobivaju iz niza izvora, uključujući vladina ministarstva, zavode za statistiku, izborne komisije, lokalne vlasti, političke stranke i nevladine organizacije.

Pored statističkih podataka, tokom cijele izborne posmatračke misije, članovi tima trebaju također pribaviti druge vrste informacija o mjestu žena u društvu i njihovom učešću u političkom procesu. Na osnovu sastanaka s kandidatima, političkim strankama, vladinim zvaničnicima, aktivistima civilnog društva, novinarima, pripadnicima akademske zajednice, sudijama i ostalima, tim također može formulirati dojmove o društvenim stavovima prema ženama i njihovoj prihvaćenosti kao lidera i onih koji odlučuju. EOM treba nastojati odgovoriti na sljedeća pitanja:

- » Da li žene imaju jednaku priliku da učestvuju u političkom procesu? Ako nemaju, koje im prepreke stoje na putu? Posebno, da li postoje bilo kakve pravne prepreke za jednako učešće žena kao birača, kandidata ili odabranih lidera?
- » Ako su prilike jednake, da li ih žene koriste, ako ne koriste, zašto ne? Naprimjer, jesu li stope nepismenosti, nezaposlenosti ili siromaštva više među ženama? Da li postoje druge političke ili društvene prepreke učešću žena?
- » Da li postoje bilo koje posebne regionalne, manjinske, etničke ili vjerske grupe među kojima je učešće žena znatno niže nego u općoj populaciji?
- » Mogu li se uvesti neke promjene u zakone ili prakse koje bi rezultirale većim ili ravnopravnijim učešćem žena? Ako je tako, koje su to promjene?

Informacije koje rezultiraju iz takvih pitanja trebaju biti uključene kao dio EOM-ovog završnog izvještaja.

KONTROLNA LISTA ZA OSNOVNE KVANTITATIVNE INFORMACIJE

ZASTUPLJENOST ŽENA

- Koja je podjela po rodu u odlazećem i prethodnim parlamentima (lokalnim skupštinama)?
- Koliko žena su ministrice u vladi (načelnice)?
- Koji je broj i proporcionalni odnos muškaraca i žena koje služe u centralnim i regionalnim izbornim tijelima?

KANDIDATI

- Za svaku stranku, kakav je omjer između žena i muškaraca među kandidatima stranke?
- Među ženama na svakoj stranačkoj kandidatskoj listi, koliko ih je na osvojivim pozicijama?
- Koliko žena se natječe kao nezavisne kandidatkinje?

BIRAČI

- Koliko birača svakog spola je registrirano?
- Postoje li dispariteti u nekim regionima zemlje, naprimjer, u područjima sa visokom koncentracijom manjina ili područjima pogođenim sukobom?

REZULTATI

- Koliko žena je izabrano? Koji je to procenat u datom tijelu vlasti?
- Da li će ih biti više ili manje nego u odlazećem parlamentu?
Postoji li trend ka biranju više ili manje žena?

- ▼ OPĆA OCJENA PRAVNOG OKVIRA
- ▼ UGRAĐENOST ŽENSKIH PRAVA U USTAV
- ▼ OSTALI ZAKONI KOJI UTJEČU NA JEDNAKOST I POLITIČKO UČEŠĆE ŽENA
- ▼ MOGUĆE PREPREKE ZA PRAVNU ZAŠTITU PRAVA ŽENA

2. PRAVNI KONTEKST: ULOGA PRAVNOG ANALITIČARA

A. OPĆA OCJENA PRAVNOG OKVIRA

Pravni analitičar EOM-a ima primarnu odgovornost da ocijeni do koje mjere ustavni i zakonski okvir svake zemlje ispunjava OSCE-ova opredjeljenja i međunarodne standarde u pogledu jednakog učešća žena i muškaraca u političkom životu i izbornim procesima. To treba biti integralni dio jedne općenitije ocjene zakonskog okvira koja se preduzima kao dio rada svakog EOM-a. Pravni analitičar mora ocijeniti da li se izbori održavaju u pravnom kontekstu koji garantira prava svake osobe na jednakoj i nediskriminatornoj osnovi i da li državne institucije osiguravaju da te garancije budu efikasno provedene i ostvarene.

Metodologija za ocjenu izbornog procesa u cjelini je sadržana u *Smjernicama za pregled zakonskog okvira za izbore*,⁴ koje je objavio ODIHR u januaru 2001. godine. Ovo poglavlje je usmjereno konkretnije na to da li pravni kontekst postavlja temelje za rodnu jednakost u javnom životu.

Ova ocjena posebno treba uzeti u obzir da li zakonski okvir – u segmentu koji se odnosi na rodna pitanja i izbore – jeste u skladu sa ključnim OSCE-ovim opredjeljenjima iz Kopenhaškog dokumenta, Moskovskog dokumenta i Povelje za evropsku sigurnost. On treba također ocijeniti da li su pravni okvir i njegova provedba u skladu sa drugim međunarodnim standardima i obavezama koje je data zemlja prihvatila. Posebno, to može uključiti relevantne odredbe Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, Međunarodnog pakta o civilnim i političkim pravima, Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena. Ovi međunarodni standardi usvojeni su od velike većine država učesnica OSCE-a.

---

⁴ Tekst je dostupan na ODIHR-ovoj internet stranici www.osce.org/odihr.

B. UGRAĐENOST ŽENSKIH PRAVA U USTAV

Prvi korak u ocjeni utjecaja pravnog okvira na žene i izbore je utvrditi do koje mjere ustav zemlje garantira jednaka ljudska prava ženama, jednake prilike za političko učešće žena i zaštitu od diskriminacije na osnovu spola. Ako ustav o tome štiti, ili je dvosmislen, ili je manje nego spreman da jamči jednaka prava ženama, to može pružiti uvid u opći status žena u društvu i u političkoj areni.

Ustavi većine zemalja u svijetu, a posebno u OSCE-ovim državama učesnicama, imaju odredbe koje jamče ljudska prava. Međutim, velike varijacije među državama mogu odražavati političke i kulturne tradicije u kojima realnost ljudskih prava za žene uveliko zaostaje iza obećanog, čak i u zemljama gdje je jednakost ustavno obavezna. Uobičajeno je da ustavi uključe jamstvo da su građani jednaki pred zakonom i da specifično zabranjuju diskriminaciju na osnovu spola. CEDAW obavezuje države potpisnice da „ugrade princip jednakosti muškaraca i žena u svoje nacionalne ustave ili drugo odgovarajuće zakonodavstvo ...”.⁵

EOM treba utvrditi da li postoje ustavne odredbe koje specifično ili potencijalno mogu imati negativan efekat na jednakost i/ili učešće žena u politici. Naprimjer, EOM treba zabilježiti ako ustav jamči ne samo prava glasa već i prava svih građana da se kandidiraju za političku poziciju i da budu izabrani.

C. OSTALI ZAKONI KOJI UTJEČU NA JEDNAKOST I UČEŠĆE ŽENA U POLITICI

Osim ustava, cijeli niza različitih zakona mogu utjecati na jednaka prava za žene i domet učešća žena u izbornom procesu. Stoga može biti korisno razmotriti druge zakone kako bi se stekao uvid u širi pravni kontekst koji može utjecati na sposobnost žena da u potpunosti učestvuju u javnom životu, pogotovo kao lideri i oni koji odlučuju. To može uključiti:

- » Izborni zakon i druge zakone direktno vezane za izborni proces, kao što je zakon o političkim strankama. EOM treba ukazati na svaku vidno diskriminatornu odredbu u takvim zakonima. EOM također treba razmotriti da li neke odredbe tih zakona mogu djelovati indirektno na štetu žena. Naprimjer, zahtjev da kandidati podnesu neuobičajeno veliki broj potpisa kako bi se kvalificirali za izbore ili zahtjev za značajnim novčanim depozitom za kandidate može nesrazmjerno utjecati na žene u zemljama gdje žene tradicionalno ne igraju aktivnu ulogu kao kandidati ili gdje je prihod žena znatno niži od prihoda muškaraca. Neki izborni zakoni ili zakoni o političkim

⁵ CEDAW, Član 2 (a). Tekst ovog i drugih dokumenata UN-a o ljudskim pravima može se naći na www.unhcr.ch.

strankama mogu utvrditi kvote za žene; to se razmatra u sljedećem poglavlju ovog priručnika, pošto kvote nisu strogo pravno pitanje;

- » Ako je usvojen poseban zakon koji se tiče jednakosti muškaraca i žena, to također treba razmotriti kako bi se ocijenilo da li i kako on utječe na izborni proces. Posebno, ako odredbe tog posebnog zakona nisu u skladu s nekim aspektima izbornog zakona, te razlike treba razmotriti i procijeniti;
- » EOM treba ocijeniti, tamo gdje je moguće, do koje mjere antidiskriminatorne odredbe postoje u domaćim zakonima u vezi s ženama, da li se te odredbe efikasno provode i nameću, te koji je efekat takve odredbe imaju na izborni proces;
- » Ako je zemlja poptisnica ICCPR-a, CEDAW-a, ili međunarodnih ugovora o ljudskim pravima, pravni analitičar EOM-a treba utvrditi da li su ti ugovori po domaćem zakonu automatski primjenljivi i da li imaju primat nad domaćim zakonima u okviru nacionalnog zakonskog okvira. Njihova provedba također treba biti uzeta u obzir kao dio EOM-ove analize ukupnog pravnog okvira i njegove implementacije.

Kada dokazi sugeriraju da je uloga žena u javnom životu i vodstvu veoma mala, revizija drugih zakona može pokazati razloge zašto je to tako. Naprimjer, zakoni vezani za lični status, porodicu, starateljstvo, zapošljavanje, poreze, nasljeđivanje i imovinu, te krivični zakoni, mogu pružiti značajne uvide u tom pogledu.

D. MOGUĆE PREPREKE ZA ZAKONSKU ZAŠTITU PRAVA ŽENA

Kako bi se osigurala jednakost žena u političkom procesu, važno je uzeti u obzir ne samo zakonodavni okvir već i do koje mjere se zakoni koji jamče jednakost žena učinkovito provode i nameću. Jasno, vrijednost zakonodavstva koje jamči prava žena umanjena je ako se ti zakoni ne provode, ako su podložni subjektivnom tumačenju ili ako ih žene nisu svjesne.

Idealno, institucije zadužene za provedbu zakona o ljudskim pravima i rodnu jednakost trebaju razumjeti njihove principe i važnost svoje uloge u promociji tih zakona. Međutim, to možda nije uvijek slučaj, pogotovo u društvima gdje su tradicionalni kulturaloški pristupi još uvijek okorjeli ili u zemljama u tranziciji gdje reforma pravosuđa i policijskih snaga možda nije uhvatila korak sa reformom samih zakona.

Čak i kad postoje odgovarajući zakoni, oni se nekada ne provode zato što nijedna agencija nije određena kao jasno odgovorna ili zato što te odgovorne agencije nemaju zakonsku ovlast ili administrativne mehanizme i resurse da ih i provedu. Ponekad, zvaničnici jednostavno ne rade svoj posao. U drugim slučajevima, žalbeni proces ne pruža djelotvorne pravne lijekove. U kontekstu izbora, posmatrači trebaju obratiti pažnju na takve okolnosti.

Neadekvatna ili selektivna provedba zakona može također djelovati više na štetu žena nego muškaraca u nekim slučajevima. Naprimjer, ako se limiti troškova za kampanju ne provode adekvatno, to može na nepravedan način ići na štetu žena kandidatkinja u zemljama sa znatnim razlikama u prihodima između muškaraca i žena. U zemljama gdje zastrašivanje birača ili kandidata predstavlja problem, EOM treba procijeniti da li to više utječe na žene nego na muškarce. Žene mogu također biti nesrazmjerno oštećene ako je izborni zakon toliko nejasan da je podložan manipulativnim tumačenjima. Naprimjer, ako je zakon nejasan u pogledu načina kako potpisi na peticiju o nominaciji moraju biti verificirani, to može dovesti do toga da se strožiji kriteriji koriste za neke kandidate u odnosu na druge. EOM treba biti uočiti takve prakse i evidentirati ako se čini da se one koriste nepropisno radi diskvalifikacije žena kandidatkinja.

Ponekad, žene nemaju ni dovoljno znanja o svojim pravima niti mogućnosti pristupa pravnoj zaštiti kada su im prava prekršena. EOM treba, stoga, nastojati procijeniti da li žene imaju adekvatan pristup informacijama o zakonima, pravnoj pomoći i efikasnim pravnim lijekovima. To može biti posebno važno za rokove u kojima se moraju dostaviti i riješiti prigovori i žalbe vezani za izbore, a ti rokovi su često vrlo kratki. Prigovori i žalbe uvijek su ključno pitanje za EOM. Kao dio njihovih analiza procesa prigovora i žalbi, EOM treba razmotriti da li ti procesi jednako odgovaraju i jesu li jednako efikasni za žene birače i kandidate kao i za muškarce.

PITANJA: PRAVNI KONTEKST

USTAVNE ODREDBE

- Da li ustav jamči jednaka prava za muškarce i žene?
Da li postoji specifična odredba koja garantira njihovu jednakost? Da li ustav garantira muškarcima i ženama jednako pravo da se kandidiraju za javnu funkciju, da budu na javnoj funkciji ili da služe na pozicijama u vladi?
- Da li postoje bilo kakve ustavne odredbe koje bi mogle ženama oduzeti pravo glasa ili na drugi način biti na štetu žena?

OSTALI ZAKONI

- Da li bilo koji zakoni vezani direktno za izbore uključuju odredbe koje mogu biti na štetu žena?
- Da li postoji bilo koji akt koji se specifično odnosi na jednakost žena i muškaraca?
- Ako se čini da je potrebno razmotriti druge zakone, da li je ijedan od njih suprotan odredbama o jednakom postupanju, koje su obavezujuće po ustavu ili međunarodnim instrumentima? Ako je tako, koji su to zakoni? Zakoni o ličnom statusu? Porodični zakoni? Zakoni o nasljeđivanju, imovini ili porezima? Krivični zakon? Ostali zakoni?

ŽENE I PRAVNI SISTEM

- Ima li dokaza ili razloga za vjerovanje da žene nemaju jednak tretman pred zakonom? Ako je tako, koje su predrasude u osnovi toga?
- U kontekstu izbora, da li ima nedavnih ili aktualnih sudskih predmeta koji se tiču žena kandidatkinja, predstavnicu medija, vladinih ili izabраниh zvaničnica ili ženskih nevladinih organizacija? Ako je tako, koja su bila središnja pitanja? Ako je neki predmet već sudski riješen, kakav je bio ishod?

- ▼ IZBORNI SISTEMI
- ▼ ELEMENTI IZBORNOG PROCESA KOJI UTJEČU NA UČEŠĆE
- ▼ KVOTE I POZITIVNA DISKRIMINACIJA
- ▼ UČEŠĆE U IZBORNOJ ADMINISTRACIJI
- ▼ REGISTRACIJA BIRAČA

3. IZBORNI SISTEM I IZBORNA ADMINISTRACIJA: ULOGA IZBORNOG ANALITIČARA

Izborni analitičar EOM-a ima primarnu odgovornost da ocijeni kako izborne strukture zemlje utječu na političko učešće i jednaka prava žena. To uključuje tip izbornog sistema i pitanja poput registracije birača, registracije kandidata i procesa glasanja. Kao dio svoje uobičajene procjene funkcioniranja i efikasnosti izborne administracije, EOM treba da procijeni do koje mjere izborne komisije na raznim nivoima uključuju žene u svoje članstvo i na rukovodeće pozicije, te do koje mjere su svjesni rodnih pitanja i uzimaju ih u obzir u svom radu. Sljedeća poglavlja daju opće smjernice o ključnim pitanjima za razmatranje.

A. IZBORNI SISTEMI

Čini se da postoji korelacija između tipova izbornih sistema i napredovanja žena kao izabраних službenika čak i u državama gdje stanje ekonomskog razvoja i kulturna tradicija ne bi obavezno bili pogodni za takva napredovanja. Općenito, tendencija je da se nešto veći broj žena bira u proporcionalnim sistemima nego u većinskim ili pluralnim sistemima „prvi prolazi“, ili u mješovitim sistemima. Međutim, određeni izborni sistem neće uvijek dati pozitivne rezultate za žene kandidate.

Mada cilj izborne posmatračke misije nije da daje prednost jednom tipu izbornog sistema u odnosu na druge, EOM treba biti svjestan specifičnih implikacija za uspješno učešće žena u različitim tipovima izbornih sistema. Što je najvažnije, EOM treba utvrditi da li ima karakteristika u izbornom sistemu jedne zemlje koje specifično povećavaju prilike za žene, ili koji stvaraju prepreke za žene ili ih diskriminiraju.

1. SISTEMI PROPORCIONALNE ZASTUPLJENOSTI

Sistemi proporcionalne zastupljenosti – u kojem stranke predstavljaju liste kandidata – daju veći poticaj strankama da uključe više žena među svoje kandidate kako bi privukli širu bazu podrške birača. Proporcionalni sistemi također omogućavaju bolju provedbu mjera pozitivne diskriminacije od većinskih sistema. Bez pritiska da se mora pobijediti u većinskom/pluralnom sistemu u kojem „pobjednik uzima sve“, stranke su možda sklonije da predstave raznolikije liste kandidata koje mogu uključiti više žena. Liste kandidata nude više potencijalnih prilika za stranke da pokažu više razumijevanja za ženske pokrete ili nastojanja na planu lobiranja, kako unutar stranke tako i u široj izbornoj bazi.

Sistemi proporcionalne zastupljenosti pružaju bolju priliku da se pojave manje stranke čija je platforma usmjerena na određena pitanja. U nekim zemljama OSCE-a, to je dovelo do formiranja ženskih stranaka.

2. VEĆINSKI/PLURALNI SISTEMI

U poređenju sa sistemima proporcionalne zastupljenosti, sistemi u kojima postoji jedan mandat i gdje pobjednik uzima sve – ili većinski/pluralni sistemi – mogu otežati učešće žena kandidatkinja. Takvi sistemi općenito pružaju manje poticaja strankama da promoviraju žene ako se za muške kandidate smatra da povećavaju šanse stranke da osvoji jedno mjesto na izborima u datoj izbornoj jedinici.

U pluralnim/većinskim sistemima, oni koji su trenutno na vlasti često mogu onemogućiti stupanje novih osoba na političku arenu, uključujući žene. Oni koji su trenutno na vlasti uživaju prednosti, kao što je prepoznatljivost njihovog imena i izbornu natjecanje sa etablirane i utjecajne pozicije i često su u povoljnijoj poziciji u pogledu prikupljanja sredstava za kampanju. U mnogim zemljama, prednosti onoga koji je već na poziciji vlasti uveliko povećavaju perspektivu ponovnog izbora. Tradicionalna dominacija muškaraca kao onih koji drže vlast i tendencija da se ponovno biraju oni koji su već na vlasti može stvoriti prepreke za nove kandidate, uključujući žene. Ipak ovaj fenomen mogao bi biti jednako koristan i za žene koje su trenutno na poziciji vlasti.

Izbori za lokalne skupštine se obično temelje na većinskim/pluralnim sistemima. Pošto će pojava žena na istaknutim političkim pozicijama na nivou države do izvjesne mjere proizići iz pozicija žena koje su na poziciji na lokalnom nivou, broj žena koje drže poziciju u vlasti na lokalnom nivou bi mogao biti barometar pomoću kojeg se može ocijeniti buduća perspektiva žena na nacionalnom nivou.

B. ELEMENTI IZBORNIH PROCESA KOJI UTJEČU NA UČEŠĆE ŽENA

Standardni aspekti izbornih sistema – kao što su pragovi, veličina izborne jedinice ili vrste kandidatskih listi – mogu imati znatan utjecaj na perspektive žena na izborima. Kao dio analize izbornog procesa, EOM treba ocijeniti da li ovi i drugi aspekti izbornog sistema djeluju u prilog žena kandidatkinja ili prepreke.

Pragovi: U proporcionalnim sistemima, pragovi uspostavljaju minimalni procent glasova koje stranka mora dobiti da bi učestvovala u raspodjeli mjesta u parlamentu. Što je viši prag, to je teže malim strankama da budu zastupljene u parlamentu. Mada nema međunarodnog standarda koji regulira nivoe praga – u većini OSCE-a država, prag ne premašuje 5 posto. EOM treba pažljivo ocijeniti pragove na višim nivoima jer mogu rezultirati prekomjernim brojem „propalih“ glasova ili glasova za stranke koje ne osvoje nijedno mjesto u parlamentu.

EOM treba procijeniti kako pragovi utječu na uključivanje žena na kandidatske liste političkih stranaka. Mala stranka koja ima šansu samo za ograničeni uspjeh može biti sklonija da svoje vodeće muške kandidate stavi na prve pozicije kandidatske liste, isključujući žene iz natjecanja. S druge strane, pošto prag potencijalno može eliminirati neke manje stranke, ishod može rezultirati dodjelom mjesta kandidatima koji su niže na listi većih stanaka, čime se pruža veća prilika da ta mjesta pripadnu ženama.

Veličina izborne jedinice: Veličina izborne jedinice je drugi element koji treba ocijeniti. U proporcionalnim sistemima, veličina izborne jedinice je povezana s brojem kandidata koji se biraju iz jedne izborne jedinice ili jurisdikcije. Općenito, što je veća izborna jedinica – ili što se više predstavnika bira iz jedne jedinice – to je vjerovatnije da će žene biti imenovane kao kandidatkinje i izabrane. Princip je isti kao i općenito za proporcionalne sisteme: tamo gdje je veća izborna jedinica, uklonjen je pritisak koji se vezuje za izborne utrke sa jednim mandatom u kojem pobjednik uzima sve, što političkim strankama daje veći poticaj da nominiraju raznovrsnu listu kandidata, uključujući žene. Nasuprot tome, u većinskim/pluralnim sistemima, manja izborna jedinica znači da će biti na raspolaganju više mjesta u parlamentu, što otvara više prilika za žene kandidatkinje.

Vrste lista: Vrsta stranačke liste koja se primjenjuje u jednoj zemlji može također utjecati na zastupljenost žena i treba se ocijeniti u tom kontekstu. Sistem „zatvorenih“ lista ima kandidate navedene utvrđenim redoslijedom kojeg birači ne mogu promijeniti.

Općenito, sistemi zatvorenih lista daju najveću prednost ženama kandidatkinjama, pod uslovom da ih se stavi dovoljno visoko na tim listama. Sistem „otvorenih“ lista omogućava biračima da promijene redoslijed na listi kandidata tako što će ih rangirati ili davati prednost nekim kandidatima nad drugima na stranačkoj listi. U zemljama sa otvorenim listama, birači – uključujući žene birače – pokazuju tendenciju da daju prednost muškim kandidatima, pri čemu je rezultat da mnoge žene kandidatkinje završe na nižim pozicijama na listi kandidata nego što bi to bilo u slučaju zatvorenih lista. Međutim, otvorene liste mogu ponekad biti povoljne za žene kandidatkinje ako grupe za podršku efikasno mobiliziraju podršku određenim ženama ili ako se birači, općenito, mogu mobilizirati da podrže ženske kandidate.

C. KVOTE I POZITIVNA DISKRIMINACIJA

Kvote: U sistemima proporcionalne zastupljenosti koji uključuju liste kandidata, šanse za žene su u velikoj mjeri povećane kada zakon specificira minimalni nivo zastupljenosti za oba spola na svakoj listi stranačkih kandidata, ili kada stanke dobrovoljno usvoje interne politike radi promocije žena kao kandidata.

OSCE nema formalan stav o kvotama ili obaveznoj ili minimalnoj zastupljenosti oba spola. Nema međunarodnih standarda koji zahtijevaju ili zabranjuju kvote. Velika većina država učesnica OSCE-a nema ni obavezne ni dobrovoljne kvote kao dio svog izbornog sistema. Međutim, u slučajevima u kojima je OSCE sam pomogao u dizajniranju i provođenju izbornih sistema – naprimjer, u Bosni i Hercegovini i Kosovu – obavezne rodne kvote su uključene u sistem. Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena predviđa da se „usvajanje od strane država potpisnica privremenih specijalnih mjera sa ciljem ubrzanja *de facto* jednakosti između muškaraca i žena ne smatra diskriminacijom ...”⁶.

Kao dio svoje analize izbornog sistema, EOM treba ocijeniti svaku obaveznu ili dobrovoljnu mjeru pozitivne diskriminacije ili druge takve karakteristike koje su inkorporirane u izborni sistem. EOM treba utvrditi stepen do kojeg svaka takva karakteristika uspijeva ili ne uspijeva unaprijediti učešće žena. Ako posebne mjere, čiji je cilj povećati učešće žena, ne ispune taj cilj, EOM treba pokušati identificirati faktore koji dovode do tog neuspjeha.

Zakonodavne kvote imaju najveći utjecaj na izbor žena kandidatkinja, pošto se primjenjuju na sve stranke, a zakon obično pruža osnovu za njihovu provedbu. U isto vrijeme, nametnuta kvota žena kandidatkinja na stranačkoj listi možda neće biti posebno efikasna u osiguravanju izbora žena ukoliko zakon također ne specificira kako muški i

---

6 CEDAW, Article 4.1.

ženski kandidati moraju biti pozicionirani na listi. Ako su žene stavljene prenisko na listi, moguće je da čak i velike kvote ne rezultiraju njihovim izborom. Tzv. “zippered” liste – gdje se muškarci i žene ujednačeno izmjenjuju – pružaju ženama najbolju perspektivu da će biti izabrane.

Tamo gdje postoje zahtjevi za kvotom, posmatrači trebaju zabilježiti da li su uključene odredbe koje diktiraju način za popunjavanje upražnjenih mjesta – ako, nakon što je izabrana, kandidatkinja ne prihvati poziciju ili napusti dužnost prije kraja mandata. Naprimjer, zakon o kvoti može zahtijevati da, ako se žena povuče ili na drugi način prijevremeno napusti poziciju, zamjenski kandidat mora biti sljedeća raspoloživa žena na listi kandidata. Bez takve procedure, efikasnost zakona o kvoti mogla bi biti neutralizirana tokom vremena, pogotovo ako su žene pod pritiskom da podnesu ostavku.

Pozitivna diskriminacija: Pored zakonodavnih kvota, u nekim zemljama su političke stranke usvojile dobrovoljne mjere pozitivne diskriminacije da povećaju broj žena kandidatkinja. EOM treba ocijeniti funkcioniranje i efikasnost svake takve mjere.

Druga strategija pozitivne diskriminacije usmjerena je na stvaranje „rezerviranih“ mjesta, kada se u zakonodavnom tijelu ostavlja određeni broj mjesta za jednu određenu grupu, kao što su žene. Takvi sistemi, koji se koriste u jednom broju država učesnica OSCE-a, jamče minimalni nivo zastupljenosti žena u parlamentima. Neki protivnici takvih sistema tvrde da je koncept rezerviranih mjesta, mada ima namjeru da utvrdi minimalni nivo učešća žena u izabranim tijelima, u praksi rezultirao uspostavom psihološkog gornjeg limita za učešće žena.

D. UČEŠĆE U IZBORNOJ ADMINISTRACIJI

EOM treba ocijeniti u kojoj mjeri su žene uključene kao članice tijela za provođenje izbora i na rukovodećim pozicijama u tim tijelima. Tu treba uključiti centralnu izbornu komisiju, kao i izborna tijela na nižem nivou. Pored statistika, EOM treba također ocijeniti da li žene uistinu djeluju kao lideri i oni koji odlučuju i koliko utjecaja imaju na rukovodećim ili drugim pozicijama. Dalje, treba ocijeniti do koje mjere su izborne komisije na svim nivoima svjesne rodnih pitanja i uzimaju li ih u obzir u svom radu.

E. REGISTRACIJA BIRAČA

Jedan od zadataka EOM-a je procijeniti tačnost biračkih spiskova i preciznost u registraciji birača, te dati preporuke kako se nedostaci mogu ispraviti. EOM treba pokušati utvrditi proporcionalan broj oba spola na listama, mada to nije uvijek moguće. Broj muškaraca i žena treba da bude približno jednak, mada nije neuobičajeno da ima nešto više žena. U mjeri u kojoj je to moguće, također je korisno izvesti neka poređenja po regijama unutar zemlje. Ako se čini da su žene nedovoljno zastupljene u određenoj regiji, posmatrači trebaju pokušati utvrditi okolnosti koje su izazvale tu anomaliju. One mogu biti lako objašnjive, ili mogu ukazati na društvene ili institucionalne uslove koji stoje iza toga i sprečavaju puno učešće žena u javnom životu. Ovisno o okolnostima, posmatrači mogu imati dobar razlog da to podrobnije ispituju.

Izborne posmatračke misije trebaju biti svjesne jednog broja faktora koji mogu nepovoljno utjecati na položaj žena u pogledu registracije kao birača i trebaju ih uzeti u obzir u analizi sistema i procedura registracije birača. Neki od njih se odnose na zemlje s „pasivnim“ sistemom registracije, u kojima civilne vlasti prikupljaju automatski biračke spiskove na osnovu mjesta stanovanja ili druge evidencije. Drugi se odnose na zemlje sa „afirmativnim“ sistemima registracije u kojima se birači moraju sami registrirati za glasanje. Neke prepreke mogu biti praktične ili birokratske po svojoj prirodi ili nastaju uslijed tehničkih nedostataka ili ograničenja administrativnih kapaciteta, dok druge mogu zavisiti od socijalnih ili kontekstualnih uslova koji mogu predstavljati posebne teškoće za žene. Postoji određeni broj takvih faktora na koje posmatrači trebaju obratiti pažnju:

- » Pošto se imena i mjesta boravka žena često mijenjaju kao rezultat udaje, važno je da bude uspostavljen sistem koji evidentira takve promjene, kako se tek udatim ženama ne bi oduzelo pravo glasa. Isto tako, pošto se evidencija o mjestu boravka obično evidentira pod imenom muške glave domaćinstva, posebno je važno u zemljama sa sistemima pasivne registracije da izdržavane žene budu uključene u spisak birača koji se dobiva sa liste članova domaćinstva;
- » Posebno, u slučaju sistema afirmativne registracije, značajno pitanje se može odnositi na to koliko je jednostavan pristup uredima za registraciju. Radno vrijeme, vrijeme putovanja i udaljenost odgovarajućih ureda mogu biti od posebnog značaja za žene, pogotovo za žene koje se brinu o maloj djeci. Lakoća

pristupa centrima za registraciju birača može također biti relevantna i tokom perioda pružanja uvida javnosti u biračke spiskove, kako bi ih mogli provjeriti i utvrditi da li su uključeni. Posmatrači također trebaju ocijeniti da li je obavještenje o datumu i trajanju perioda za uvid javnosti bilo dovoljno i da li je ponuđeno u obliku dostupnom ženama, uključujući one koje su vezane za kuću sa malom djecom;

- » Posmatrači također trebaju ocijeniti efikasnost javnih informacija o registraciji birača i pravu glasa. Tamo gdje su žene nedovoljno zastupljene na biračkim spiskovima, posmatrači trebaju utvrditi da li oni koji provode izbore, lokalne vlasti i lideri zajednice ili nevladine organizacije provode bilo kakve specijalne programe osmišljene da dopru do žena, ohrabre ih i omoguće im učešće;
- » U post-konfliktnim društvima je važno da vlasti obezbijede da raseljena lica mogu glasati. Jedno ključno pitanje za raseljena lica je njihov pristup ličnim dokumentima ili dokumentima o mjestu boravka potrebnim za registraciju i glasanje. Mnoga raseljena lica su možda izgubila dokumente kada su bježala iz područja sukoba ili bila protjerana iz svoje zajednice. U takvim slučajevima, raseljene žene mogu biti posebno nerade tražiti nove dokumente ili registraciju bojeći se zastrašivanja. Žene također mogu strahovati da bi registracija za glasanje u njihovoj bivšoj zajednici mogla rezultirati gubitkom prava vezanih za njihovo mjesto boravka u sadašnjoj zajednici za njih i njihovu djecu.

U svim zemljama je također važno razumjeti tradicionalne kulturne obrasce koji mogu onemogućiti žene da se registriraju za glasanje i učestvuju na izborima. Jezičke barijere ili barijere u pogledu pismenosti mogu ograničiti pristup registraciji za glasače i mogu utjecati neproporcionalno na žene na osnovu stope pismenosti u zemlji. Žene koje su pripadnice manjinskih grupa vjerovatno mogu biti posebno time pogođene. Posmatrači trebaju također biti osjetljivi na religijske, nacionalne ili etničke kulturne tradicije koje mogu onemogućavati registraciju žena. Tamo gdje postoje takvi uslovi, posmatrači trebaju utvrditi da li se išta poduzima kako bi se prevazišli uslovi koji sprečavaju žene da se registriraju kao birači ili da na drugi način učestvuju u izbornom procesu i da li ta nastojanja imaju bilo kakav pozitivan efekat.

PITANJA: IZBORNI SISTEM I IZBORNA ADMINISTRACIJA

IZBORNI SISTEM

- Kako izbor većinskog/pluralnog sistema ili sistema proporcionalne zastupljenosti utječe na učešće i kandidiranje žena na izborima?
  - Da li specifični aspekti sistema utječu na šanse žena kandidatkinja?
  - Veličina izborne jedinice?
  - Pragovi?
- Glasanje sa otvorenim ili zatvorenim listama? Ako se koristi otvorena lista, da li to ide u prilog ili protiv žena kandidatkinja?
- Na osnovu izbornih rezultata, kako izgleda da je izborni sistem utjecao na izbor žena kandidatkinja?

KVOTE I POZITIVNA DISKRIMINACIJA

- Da li zakon uključuje bilo kakve odredbe o kvotama ili pozitivnoj diskriminaciji kako bi se osiguralo da žene budu birane? Ako je tako, koje vrste mjera postoje? Koji je nivo bilo kojih kvota?
  - Da li zakon obavezuje stavljanje žena na 'osvojive' pozicije na listama? (Kao opće pravilo, 'osvojitom' pozicijom često se smatra prvih 10 mjesta na listi.)
  - Kako se popunjavaju upražnjena mjesta kada se žena povuče sa liste?
  - Kako zvaničnici rješavaju kandidatske liste koje ne uspiju ispuniti kvote?
  - Da li su mjesta odvojena ili rezervirana za žene? Ako je tako, koliko?
- Da li se čini da mjere pozitivne diskriminacije djeluju u korist žena? Ima li nedostataka ili propusta koji podrivaju njihov efekat?

UČEŠĆE U IZBORNOJ ADMINISTRACIJI

- U kojoj mjeri su žene članice centralne izborne komisije i izbornih administrativnih tijela na nižem nivou?
- U kojoj mjeri žene drže rukovodeće pozicije u tijelima izborne administracije?
- U kojoj mjeri žene uistinu funkcioniraju kao vođe i oni koji odlučuju u izbornim administrativnim tijelima? Koliko stvarnog utjecaja imaju na vodećim ili drugim pozicijama koje drže?
- U kojoj mjeri su izborne komisije na svim nivoima svjesne rodnih pitanja i uzimaju li ih u obzir u svom radu?

REGISTRACIJA BIRAČA

- Da li se čini da proporcionalan udio žena u odnosu na muškarce na biračkom spisku odražava cijelo stanovništvo?
- Da li postoje okruzi ili regioni zemlje u kojima se čini da su žene nedovoljno zastupljene u značajnoj mjeri? Ako ih ima, koje su okolnosti?
- Da li postoje sistematski nedostaci ili prepreke u procesu registracije birača koje su nepovoljne za žene?
  - Da li vlasti vode preciznu evidenciju o promjenama imena i adresa?
  - Jesu li uredi za registraciju povoljno locirani radi lakše dostupnosti?
- Jesu li informacije o registraciji na raspolaganju na način koji je dostupan ženama?
- Da li se zvaničnici ili nevladine organizacije angažiraju u aktivnostima kojima se želi doprijeti do žena radi registracije birača?
- Da li postoje posebne okolnosti koje ženama ograničavaju pristup dokumentima?
- Da li postoje bilo kakve jezičke barijere ili barijere koje se tiču pismenosti koje nesrazmjerno utječu na žene?
- Da li postoje kulturne tradicije čija je tendencija da sprječavaju registraciju ili učešće žena? Etnički ili nacionalni običaji? Tradicije vezane za religiju? Opće patrijarhalne tradicije? Da li vlasti preduzimaju bilo koje mjere da ih prevaziđu?

- ▼ UNUTRAŠNJA ORGANIZACIJA I IMPLIKACIJE ZA ŽENE
- ▼ FAKTORI KOJI MOGU UGROZITI DOBRE NAMJERE
- ▼ STRANAČKI PROGRAMI I NASTOJANJA DA SE PRIVUKU GLASOVI ŽENA

4. POLITIČKE STRANKE I NAPREDOVANJE ŽENA: ULOGA POLITIČKOG ANALITIČARA

Politički analitičar EOM-a ima primarnu odgovornost da ocijeni nivo i prirodu političkog učešća žena na određenim izborima. To uključuje ulogu žena u političkim strankama i kao kandidata. To također uključuje i pitanje do koje mjere političke stranke integriraju žene i ženska pitanja u svoje aktivnosti i svoje strategije kampanje.

A. UNUTRAŠNJA ORGANIZACIJA I IMPLIKACIJE ZA ŽENE

Izuzimajući nezavisne kandidate, većina žena koje žele da bude izabrane na neku dužnost zavise od toga da li će ih političke stranačke strukture predložiti za nominaciju i dati im podršku, kako tokom kampanje tako i nakon njihovog izbora. U velikoj mjeri, stranke odlučuju kada i da li će žene postati igrači na političkoj areni, i u kojoj mjeri. Važno je, stoga, da posmatrači ocijene da li i kako političke stranke promoviraju žene na poziciji vođa, da li biraju i promoviraju žene kao kandidate i da li nastoje privući žene birače tako što će se baviti pitanjima od posebnog interesa za žene.

Organizacija i registracija političkih stranaka obično je regulirana zakonom, ali u okviru šireg pravnog okvira stranke često imaju veliki prostor za odlučivanje o internim strukturama i procedurama. Čak i u naprednim demokratijama, političke stranke uveliko se razlikuju u pogledu stepena interne primjene domaćih principa, naprimjer u tome kako se kandidati biraju i kako se sačinjavaju liste stranačkih kandidata. Općenito, što više jedna stranka slijedi demokratske principe i transparentne prakse u svojim internim procedurama, to će biti više prilika za žene da se pojave kao kandidatkinje, a za pitanja od njihovog posebnog interesa da se uključe kao ozbiljna pitanja tokom kampanje. Što su transparentnija interna stranačka pravila, to je vjerovatnije da ih mogu koristiti aktivisti kako bi zahtijevali jednakost, promovirali žene kandidate i naglašavali pitanja od interesa za žene.

Prečesto, međutim, unutrašnji rad stranke nije transparentan niti odgovoran, čak i među vlastitim članovima. Što se tiče pitanja kako to utječe na kandidaturu žena, vrijedi pomenuti nekoliko općih trendova.

- » Stranke koje naginju društveno progresivnim ideologijama često su sklonije promovirati žene kao dio opće tendencije podrške sektorima društva koji su tradicionalno izvan struktura moći, bilo da su to žene, nacionalne manjine, osobe sa invaliditetom ili ostali;
- » Posebno u novouspostavljenim demokratijama, mnoge stranke su organizirane oko jedne visokoprofilirane ličnosti. U tim okolnostima, ako vodeća ličnost nije žena, često je manje interesa i volje da se otvori prostor za alternativne kandidate, uključujući žene;
- » Neki dokazi sugeriraju da će žene vjerovatnije biti imenovane u strankama sa decentraliziranim procedurama imenovanja nego u onim strankama u kojima su kandidatske nominacije kontrolirane iz centra;
- » Često stranke punu integraciju žena u samo središte stranačke organizacije zamjenjuju stvaranjem „ženskog krila“. Mada takve stranačke strukture mogu biti važan faktor u zagovaranju i međustranačkom dijalogu, u nekim slučajevima one mogu da izoliraju žene ili marginaliziraju njihov značaj unutar stranke.

B. FAKTORI KOJI MOGU UGROZITI DOBRE NAMJERE

Cilj promocije žena kandidatkinja koje imaju izgleda na izborima mogu ugrožavati interne stranačke prakse ili rupe u zakonu koje omogućavaju zaobilaznje zakona ili internih pravila. EOM treba uočiti takve prakse.

- » U zemljama gdje postoji sistem kvota kako bi se zajamčilo da će se žene pojaviti na kandidatskim listama, ili gdje su stranke dobrovoljno usvojile kvote, ti zakoni ili propisi mogu postati besmisleni ukoliko ženama također nije zajamčeno mjesto na dobitnim pozicijama na listi;
- » Simbolična rodna jednakost („tokenism“) može rezultirati time da se istaknu mješovite kandidatske liste naprosto da se zadovolje zahtjevi ili ostavi dojam ujednačene liste, a potom se odustaje od toga kroz povlačenja ili ostavke žena nakon dana izbora. Svaku indikaciju takvih praksi EOM treba pažljivo nadzirati. Posebno, svaka indikaciju da se od kandidata zahtijeva (posebno od žena

kandidatkinja) da dostave prethodno potpisano pismo ostavke prije nego što budu stavljeni na listu treba izazvati zabrinutost;

- » U zemljama sa preferencijalnim sistemom glasanja, može se desiti da stranke u nekim slučajevima ne podržavaju jednako žene na svojim kandidatskim listama. Neke stranke mogu prešutno ohrabrivati simpatizere da daju preferencijalne glasove muškarcima koji su niže na listi ili mogu ne provoditi stranačku disciplinu protiv kandidata koji ohrabruju birače da ignoriraju službeni redoslijed na stranačkoj listi;
- » Moguće je da stranke ne daju jednake ili odgovarajuće smjernice, obuku, podršku ili finansijska sredstva svojim ženama kandidatkinjama.

C. STRANAČKI PROGRAMI I NASTOJANJA DA SE PRIVUKU GLASOVI ŽENA

Programi političkih stranaka mogu odražavati njihovo opredjeljenje za promociju žena i pitanja od posebnog interesa za žene. Pitanja koja bi mogla ukazivati na to opredjeljenje su, među ostalima, stavovi stranke o nezaposlenosti ili o nedovoljnoj zaposlenosti žena, nereguliranom statusu radnika u svojoj ekonomiji, o planiranju porodice i reproduktivnom zdravlju, socijalnim službama, nasilju nad ženama, porodičnim subvencijama i dnevnom smještaju za djecu.

Kada razmatra stranačke programe, EOM treba ocijeniti do koje mjere su u njemu naglašeni stavovi ili političke izjave o pitanjima od posebnog značaja za žene. Posmatrači trebaju također ocijeniti koliki značaj političke stranke pridaju privlačenju glasova žena i da li je njihova kampanja ciljana na žene birače. Drugo područje od interesa je da li političke stranke traže ili imaju podršku ili naklonost ženskih nevladinih organizacija ili grupa za zagovaranje. Ukoliko stranka traži takvu podršku, to bi mogao biti pokazatelj njenog interesa i opredjeljenja da razvija efikasne programe u kojima je prioritet dat ženskim interesima.

PITANJA: STRANKE I KANDIDATI

STRANAČKA ORGANIZACIJA I STRUKTURA

- Koji udio u stranačkom članstvu čine žene? Koji udio čine u vodstvu? Je li ijedan stranački član parlamenta žena?
- Kako se određuje stranačko vodstvo? Postoje li bilo kakva specifična pravila koja se odnose na nominiranje ili kandidaturu žena? Ako postoje, jesu li to, formalna, pisana pravila?
- Kako se utvrđuje kandidatska lista stranke? Da li postoje bilo kakva specifična pravila koja se odnose na nominaciju ili kandidaturu žena? Ako ih ima, jesu li to, formalna, pisana pravila?
- Koliko ima žena je na kandidatskoj listi i na kojim pozicijama?
- Da li stranka ima žensko krilo? Ako ima, koje su njegove funkcije i/ili značaj?
- Moraju li kandidati dostaviti prethodno potpisano pismo ostavke prije nego što se stave na listu?

STRATEGIJE KAMPANJE

- U kojoj se mjeri stranački program bavi pitanjima od posebnog interesa za žene?
- Da li stranka ima strategiju za privlačenje glasova žena?
- Da li stranka uživa podršku ženskih organizacija?
- Koju vrstu podrške stranka pruža svojim ženama kandidatkinjama? Finansijsku podršku? Vrijeme u radio-televizijskom programu? Obuku o efikasnom vođenju kampanje? Da li se žene pojavljuju na stranačkim predizbornim plakatima?

PROBLEMI TOKOM PREDIZBORNOG PERIODA

- Je li ijedna žena kandidatkinja iz stranke doživjela zastrašivanje ili miješanje u njena nastojanja tokom kampanje? Da li se to razlikovalo od problema s kojima se suočavaju muškarci?
- Jesu li žene suočene s bilo kakvim drugim problemima tokom kampanje?

- ▼ *MEDIJI I NJIHOV UTJECAJ NA STAVOVE JAVNOSTI*
- ▼ *OPĆA PITANJA ZA POSMATRANJE*
- ▼ *TEHNIKE PRAĆENJA MEDIJA TOKOM IZBORNE KAMPANJE*

5. ŽENE I MEDIJI: ULOGA MEDIJSKOG ANALITIČARA

Medijski analitičar EOM-a je odgovoran za ocjenu kvantiteta i kvaliteta medijskog izvještavanja o ženama kandidatkinjama, kao i za donošenje zaključaka o općoj prirodi medijskog izvještavanja o ženama u politici. Među ostalim pitanjima koja treba razmotriti kao dio uobičajenih dužnosti medijskog analitičara je i do koje mjere mediji usmjeravaju političko izvještavanje ka ženama i pitanjima koja mogu biti od posebnog interesa za žene. Također je ovdje od interesa do koje mjere su nastojanja na obrazovanju birača usmjerena na žene i da li tipovi izvještavanja posvećeni ženama ili korištenje stereotipa mogu biti prepreka unapređenju statusa žena u političkom procesu.

A. MEDIJI I NJIHOV UTJECAJ NA STAVOVE JAVNOSTI

OSCE-ova opredjeljenja za demokratske izbore zahtijevaju da nikakve pravne niti administrativne prepreke ne mogu stajati na putu neometanom pristupu medijima na nediskriminatornoj osnovi za sve političke grupacije i pojedince koji žele učestvovati u izbornom procesu. EOM treba procijeniti da li se žene kandidatkinje suočavaju sa bilo kakvom diskriminacijom u svom pristupu medijima.

Pored pitanja jednakog pristupa, stvarni kvantitet i kvalitet medijskog izvještavanja o ženama kandidatkinjama ima ključni utjecaj na njihov imidž u javnosti i njihove izborne perspektive. Ključna uloga medija na bilo kojim izborima je osigurati da javnost ima dovoljno informacija o strankama i kandidatima tako da je u stanju birati na osnovu dobre informiranosti. Ti faktori podvlače potrebu za ocjenom da li žene kandidatkinje imaju pravičan i nepristrasan udio u medijskom izvještavanju o kampanji. EOM treba, stoga, razmotriti takva pitanja u odnosu na to da li mediji vidljivo promoviraju žene kandidatkinje, da li njeguju javno prihvatanje žena kao normalnu karakteristiku političkog života i da li predstavljaju žene na način koji promovira povjerenje javnosti u njihove sposobnosti kao političkih lidera.

Način na koji mediji predstavljaju žene može često biti važan pokazatelj statusa žena u širem društvu.

B. OPĆA PITANJA ZA POSMATRANJE

EOM treba pratiti sljedeće pokazatelje tretmana žena u medijima.

- » O ženama kandidatkinjama često se manje izvještava nego o njihovim muškim kolegama, kao što dobivaju i manje istaknuto vrijeme u medijima. Žene kandidatkinje mogu također biti manje korištene kao izvor mišljenja ili informacija i manje je vjerovatno da će se pojaviti kao gosti u političkim programima;
- » O ženama kandidatkinjama može se izvještavati tako što se manje govori o njihovim političkim stavovima o različitim pitanjima, a više o njihovim ličnim osobinama i izgledu nego što je to slučaj sa njihovim muškim kolegama;
- » Kao kandidatkinje, žene mogu često biti predstavljene u njihovoj tradicionalnoj ulozi supruge i majke. Takve slike mediji mogu nametnuti ili se one mogu promovirati kroz političko oglašavanje koje je pod kontrolom stranaka ili samih kandidata. Naprimjer, žene kandidatkinje mogu često koristiti svoj status majki i onih koji se staraju o drugima da opravdaju svoja stanovišta o pitanjima poput obrazovanja ili brige o djeci;
- » Važnost takozvanih ženskih pitanja može biti devalvirana ako ih se, naprimjer, u štampi predstavlja u ženskim rubrikama, a ne u općim vijestima.

C. TEHNIKE PRAĆENJA MEDIJA TOKOM IZBORNE KAMPANJE

Kada EOM ima tim za praćenje medija sa punim radnim vremenom i u punom sastavu koji će analizirati televizijske i štampane vijesti, političko oglašavanje i uređivački sadržaj, moraju postojati prilike da se kriteriji ocjene prošire kako bi se identificirali trendovi vezani za izvještavanje o ženama i načina na koji se predstavljaju.

Obično potpuni rad na praćenju medija uključuje ocjenu komparativne količine vremena ili prostora dodijeljenog raznim strankama ili kandidatima, te da li je ton određenog članka ili emisije pozitivan ili negativan. Kako bi se ocijenio tretman žena kandidatkinja u poređenju sa muškim kolegama, bilo bi korisno da se ti nalazi odnose i na spol.

Ako ovo nije praktično izvodivo, ili ako nije na raspolaganju tim za puno praćenje medija, još uvijek može biti moguće unutar vremenskih i kadrovskih ograničenja provesti analizu na licu mjesta – čak i ako to nije statistički značajno, kako bi se pružio pregled razlika koje mogu postojati u pogledu načina na koji mediji izvještavaju o muškim i ženskim kandidatima. Mogu se primijeniti dvije metode, koje nisu obavezno uzajamno isključive:

- » Članovi lokalnog osoblja mogli bi biti zaduženi da prate određene emisije na glavnim televizijskim stanicama u vrijeme koje odredi medijski analitičar. Svaki član tima mogao bi dobiti da prati konkretne programe vijesti ili političke programe tako da ne budu preopterećeni;
- » Lokalni uposlenici mogu preduzeti dubinsku studiju brojnih publikacija jednog dana u godini, u određenom trenutku kratko prije izbornog dana.

U svakom slučaju, službenici bi mogli analizirati i bilježiti svoje nalaze u vezi sa:

- » Brojem članaka ili količinom vremena posvećenog muškim i ženskim kandidatima;
- » Odnosom štampanog prostora ili radio-televizijskog prostora posvećenog ličnim karakteristikama ili izgledu nasuprot informacijama o pitanjima ili političkim aktivnostima muškaraca i žena;
- » Slučajevima u kojima su žene predstavljene na način koji oslikava njihove tradicionalne uloge supruga i majki;
- » Slučajevima kada jezik, etikete ili vizualni elementi koji se koriste pokazuju tendenciju da umanje značaj ili trivijaliziraju dostignuća žena;
- » Brojem članaka usmjerenih na pitanja od posebnog interesa za žene, da li su oni uključeni u vijesti ili u poseban dio koji se tiče specifično žena.

IZVJEŠTAVANJE O ŽENAMA I ŽENSKIM PITANJIMA

- Kako biste okarakterizirali opći tretman žena u masovnim medijima?
  - Kao kompetentan, korektan i profesionalan?
  - Kao korištenje tradicionalnih stereotipskih prikaza kao supruga i majki?
  - Kao senzacionalističko izvještavanje?
- Gdje štampani mediji obično uključuju priče o pitanjima od posebnog interesa za žene? U općim vijestima? U rubrikama i člancima o ženama? Na prvoj strani?
- Da li mediji redovno koriste seksistički jezik ili etikete za žene i za ženske lidere posebno?
- Koji je udio žena spikerki ili voditeljica političkih programa na televiziji? Koji je udio žena urednica ili političkih kolumnistica?

IZVJEŠTAVANJE O ŽENAMA I IZBORIMA

- Da li žene kandidatkinje imaju jednak pristup medijima na nediskriminatornoj osnovi?
- Da li se ženama kandidatkinjama posvećuje uporediva količina i kvalitet izvještavanja kao muškarcima? Ako ne, koliko se izvještava o muškarcima i ženama u odnosu na broj kandidata svakog spola?
- Da li su razlike u količini izvještavanja rezultati odluke medija ili izbora političkih stranka?
- Postoji li neka vrsta političkog oglašavanja koje je usmjereno specifično na žene birače?
- Ima li nastojanja na planu obrazovanja ili poziva da glasaju koji specifično ciljaju na žene?

6. DP-i i KP-i: ULOGA KOORDINATORA DUGOROČNIH POSMATRAČA

Koordinator EOM-a za dugoročne posmatrače (DP) je odgovoran da osigurava da DP budu svjesni prioriteta EOM-a u pogledu žena i izbora i da izvještavaju o informacijama s terena koje mogu biti od pomoći u procjeni i donošenju zaključaka o tim pitanjima. Koordinator DP-a treba blisko saradivati sa analitičarem rodni pitanja ili kontakt osobom za rodna pitanja da utvrdi kako na najbolji način dodijeliti specifične zadatke DP-ovima. Koordinator DP-a će također pomoći u određivanju prioriteta za kratkoročne posmatrače (KP) u pogledu izvještavanja o aktivnostima žena na dan izbora.

A. DUGOROČNI POSMATRAČI

Dugoročni posmatrači igraju središnju ulogu u osiguravanju da EOM prikupi informacije u cijeloj zemlji o političkim događajima i trendovima po određenim regionima zemlje, te da identificira regionalne specifičnosti koje mogu imati utjecaja na izbore. Kao takvi, oni su na ključnoj poziciji da doprinesu EOM-ovoj analizi uloge žena u izbornom procesu. Kako bi dali djelotvoran doprinos, oni trebaju biti informisani o ODIHR-ovom općem pristupu rodni pitanjima i izborima te trebaju imati osnovno razumijevanje OSCE-ovih opredjeljenja i drugih međunarodnih obaveza u pogledu ljudskih prava za žene, posebno njihovih izbornih prava. Informacije u Poglavlju 1 pružaju osnovni kontekst koji bi trebalo biti od koristi za DP-ove i članove EOM-ovog osnovnog tima.

Tokom svog redovnog rada, DP-i trebaju biti u stanju prikupiti cijeli spektar korisnih informacija o ulozi žena u izbornom procesu u svojim područjima posmatranja. Te informacije trebaju biti uključene u redovno izvještavanje DP-ova prema sjedištu EOM-a. S obzirom na količinu posla koji obavljaju DP-ovi, mjera u kojoj se oni mogu usmjeriti na rodna pitanja može znatno varirati. Zbog toga osnovni tim treba da ih upozorava na specifična pitanja ili probleme koji zaslužuju posebnu pažnju ili daljnje praćenje.

B. KRATKOROČNI POSMATRAČI

Kratkoročni posmatrači trebaju također biti uključeni u praćenje učešća žena na dan izbora. Formulari za izvještavanje koje koriste KP-i dok prate aktivnosti glasanja na glasačkim mjestima trebaju da uključe pitanja koja će poslužiti ovoj svrsi tako da podaci mogu biti kvantificirani tokom analize formulara.

- » KP-i trebaju utvrditi broj muškaraca i žena u svakom odboru na glasačkom mjestu i spol predsjedavajućeg svakog odbora;
- » KP-i mogu također biti upućeni da utvrde omjer između broja žena koje služe kao posmatrači političkih stranaka i/ili domaćih nestranačkih posmatrača;
- » U mjeri u kojoj je to moguće, KP-i trebaju također pitati predsjedavajućeg odbora na glasačkom mjestu da procijeni koliko žena i koliko muškaraca je ustvari glasalo ili, ako je potrebno, da iznesu subjektivno mišljenje na osnovu svojih zapažanja;
- » Formulari za izvještavanje trebaju omogućiti prijavu slučajeva „porodičnog glasanja“, gdje dvoje ili više ljudi uđu u istu glasačku kabinu da zajedno glasaju. To najčešće podrazumijeva supružnike. Porodično glasanje je kršenje OSCE-ovih opredjeljenja o tajnosti glasa svake osobe i može staviti žene u nepovoljan položaj, posebno u tradicionalnim patrijarhalnim društvima gdje žene možda nemaju dovoljno slobode da nezavisno biraju. Velika učestalost porodičnog glasanja može sugerirati da žene nemaju jednake prilike učešća na izborima;
- » Slučajevi glasanja „za druge“ – gdje jedna osoba prezentira dokumente za nekoliko ljudi i glasa u ime svih njih – trebaju također biti prijavljeni. Glasanje za druge nije dozvoljeno u većini zemalja pošto to kompromitira tajnost glasanja i nije u skladu sa OSCE-ovim opredjeljenjima. Glasanje za druge može biti češće u ruralnim područjima i među određenim manjinskim grupama i može biti nepovoljno za žene posebno. KP-i trebaju procijeniti kako odbori na glasačkom mjestu rješavaju svaki pokušaj glasanja za druge osobe.

KONTROLNA LISTA ZA DP-e I KP-e

DP

- Da li se ijedna žena natječe kao kandidatkinja u vašem regionu? Ako je tako, koji udio kandidata čine žene? Da li je to više ili manje nego na prethodnim izborima?
- Da li neke stranke imaju primjetno više žena kandidatkinja nego druge?
Da li ijedna stranka čini poseban napor da privuče žene birače ili se bavi pitanjima od posebnog interesa za žene?
- Da li ima već žena izabranih kao lideri u području vaše odgovornosti?
U kojem omjeru?
- Jesu li žene članice regionalnih ili lokalnih izbornih komisija? U kojem omjeru?
U koliko takvih komisija su predsjedavajuće žene?
- U vašem području odgovornosti, jesu li žene registrirane kao birači u istom broju kao muškarci? Ako nisu, možete li utvrditi zašto nisu?
- Postoje li ikakve kampanje obrazovanja birača ili kampanje pozivanja na glasanje usmjerene na žene?
- Ako postoji znatan broj pripadnika manjina u vašem području odgovornosti, da li žene učestvuju jednako aktivno na izborima kao i muškarci ili postoje neki faktori koji ograničavaju njihovo učešće?
- Postoje li neka druga pitanja u vašem području odgovornosti za koja se čini da utječu na učešće žena kao birača i/ili kandidata, bilo pozitivno ili negativno?

KP

- Koliko muškaraca i žena su članovi svakog odbora na glasačkom mjestu?
Da li žena ili muškarac predsjedava tim odborom?
- Koliko muškaraca i koliko žena je glasalo na vašem glasačkom mjestu? Ako izborni službenici na jednom glasačkom mjestu ne mogu dati te brojke, jeste li primijetili tokom posmatranja da li se čini da su žene glasale u otprilike istom broju kao muškarci?
- Da li je bilo slučajeva porodičnog glasanja?
- Da li je bilo slučajeva glasanja za druge?
- Shodno onome što ste vidjeli i/ili na temelju vaših razgovora sa službenicima na glasačkom mjestu, predstavnicima stranka i biračima, jeste li zapazili bilo šta što bi moglo sugerirati da žene birači ne učestvuju na istoj osnovi kao muškarci?
- Koji je generalni odnos između broja žena koje služe kao domaći posmatrači, kao predstavnice političkih stranaka/kandidatkinja i kao domaći nestranački posmatrači?

- ▼ ŽENE U DRUŠTVU
- ▼ ŽENE U POLITICI
- ▼ SLUŽBENI IZVORI INFORMACIJA
- ▼ NEVLADINE ORGANIZACIJE

7. DETALJNIJA ANALIZA I INFORMACIJE: ULOGA ANALITIČARA RODNIH PITANJA

Kada god je moguće ili se utvrdi da je potrebno, ODIHR će imenovati analitičara rodni pitanja s punim radnim vremenom kao dio osnovnog tima izborne posmatračke misije. Analitičar rodni pitanja je odgovoran za širi opseg EOM-ovog rada na rodni pitanjima i učešću žena na izborima. Analitičar rodni pitanja treba davati smjernice svim članovima osnovnog tima i dugoročnim posmatračima, osigurati da rodna pitanja budu uključena u rad EOM-a, koordinirati rad tima o rodni pitanjima i preuzeti vodstvo u izvještavanju i pripremi zaključaka i preporuka o pitanjima vezanim za rod na izborima. Sljedeći odlomci daju prikaz niza važni pitanja koje analitičar rodni pitanja može dublje istraživati.

U odsustvu analitičara rodni pitanja s punim radnim vremenom, šef misije treba odrediti jednog člana osnovnog tima da služi kao kontakt osoba za rodna pitanja, uz njegove uobičajene dužnosti. Pošto ta kontakt osoba ima i druge odgovornosti u punom radnom vremenu, njena uloga bit će uveliko uloga koordinatora. Analitičar rodni pitanja ili kontakt osoba bi trebala normalno imati pomoć angažiranog lokalnog asistenta sa punim radnim vremenom koji će se posvetiti prikupljanju informacija, prevođenju i analizi učešća žena. Pod vodstvom analitičara rodni pitanja ili kontakt osobe, lokalni asistent bi također mogao pružiti podršku drugim članovima osnovnog tima u praćenju rodni pitanja u njihovim područjima.

A. ŽENE U DRUŠTVU

Sposobnost žena da u cijelosti koriste svoja ljudska prava i učestvuju u potpunosti u političkom životu – uključujući izborni proces – zavisi od društvenog okruženja u zemlji. Analiza mjesta žena u društvu u cjelini i sve barijere za napredovanje žena mogu pružiti dragocjenu osnovu za bolje razumijevanje uloge žena u izbornom procesu. U društvima u kojima su žene općenito neravnopravne – po zakonskim pravima, u ekonomiji, obrazovanju ili na drugim poljima – žene će vjerovatnije biti u nepovoljnijem položaju u pogledu izbornih prava i političkog učešća.

Da bi se procijenilo da li je izborni teren jednak za žene i muškarce može biti korisno da EOM razmotri opće društvene uslove. Dolje navedena pitanja mogu se koristiti da se procijeni da li zemlja ispunjava međunarodne standarde o ljudskim pravima žena prihvaćene od svih OSCE-ovih država učesnica i inkorporirane u CEDAW.

- » Jesu li žene i muškarci jednaki pred zakonom? Da li postoji zakonska diskriminacija žena? *De facto* diskriminacija? Da li žene imaju ista prava kao i muškarci u pogledu braka i u porodici?
- » Da li žene imaju isti pristup obrazovanju kao muškarci?
- » Da li žene imaju isti pristup zaposlenju kao muškarci? Jesu li stope nezaposlenosti više među ženama? Da li žene primaju manje plate? Da li žene imaju isti pristup bankovnim pozajmicama i kreditima?
- » Da li žene imaju ista prava na zdravstvenu zaštitu?
- » Da li je li nasilje nad ženama općeprisutan problem u društvu?
- » Da li društvo općenito razumije i prihvata koncepte jednakosti između žena i muškaraca i poštovanje ljudskih prava žena?
- » Da li postoji vidljiva podjela između urbanih/ruralnih stavova prema jednakosti između žena i muškaraca?

B. ŽENE U POLITICI

Poglavlje 1 daje osnovnu listu statističkih podataka koje EOM treba pokušati dobiti što bi mu pomoglo da ocijeni nivo političkog učešća žena. Misije sa analitičarem rodnih pitanja s punim radnim vremenom trebaju biti u stanju da idu dublje u prikupljanje i analizu tih podataka i njihovom postavljanju u smisleniju perspektivu.

Naprimjer, EOM treba nastojati dobiti podatke o odnosu između muškarca i žena u odlazećem parlamentu. Međutim, tamo gdje misija može posvetiti više resursa rodним pitanjima, također može biti korisno dobiti komparativne statističke podatke o broju muškaraca i žena koji su na poziciji, a natječu se za reizbor i broju onih koji su odlučili da se ne kandidiraju ponovo. U nekim zemljama, dokazi ukazuju na to da su žene sklonije napustiti politiku nego muškarci. A što se tiče razloga za to, žene na javnoj dužnosti su navele brojne probleme, uključujući teškoće u uspostavljanju ravnoteže između profesionalnih zahtjeva i porodičnog života, osjećaj da ih se ne shvata ozbiljno, nezadovoljstvo sa atmosferom punom konfrontacije u mnogim parlamentima ili osjećaj da ne

moгу dovoljno napredovati zbog snage muškog savezništva. Evidentiranje broja političara koji su trenutno na poziciji, a koji ne traže da budu ponovo izabrani, može pomoći da se ustanovi da li postoji obrazac po kojem žene napuštaju dužnost u nesrazmjernom broju. Intervjui sa političarima koji su trenutno na položaju mogu pružiti uvid u okolnosti koje su utjecale na njihove odluke da se ne kandiduju ponovno.

Također se preporučuje da EOM prati broj potencijalnih kandidata koje su vlasti odgovorne za registraciju kandidata odbile. Posebno, treba uraditi poređenje da bi se utvrdilo da li je nesrazmjern broj ukupnog broja žena kandidata odbijen u poređenju sa odbijenim muškim kandidatima. U slučaju da se uoči takav disparitet, EOM može odlučiti da to istraži kako bi utvrdio razloge.

Dublja analiza broja muškaraca i žena na centralnom biračkom spisku može također pružiti dragocjene uvide u učešće žena na izborima. Pored državne statistike, EOM može također tražiti informacije o tome da li ima znatnih varijacija u učešću žena u nekim regionima zemlje, ili među nekim manjinskim grupama, i, ako je tako, zašto. Ako ima mnogo raseljenih lica u jednoj zemlji, vrijedi razmotriti da li su raseljene žene registrirane da glasaju i da li učestvuju na izborima na istoj osnovi kao i muškarci.

Bolje razumijevanje učešća žena u političkom procesu može se postići kroz prikupljanje informacija o ženama u lokalnim i regionalnim vijećima ili skupštinama. Posebno je korisno saznati koliko lokalnih i regionalnih vijeća ili skupština predvođe žene. Uobičajeni put do javne dužnosti na državnom nivou je često politički uspjeh na lokalnom nivou. Ako žene nisu adekvatno zastupljene u lokalnim tijelima, onda je broj kvalificiranih i iskusnih žena kandidata za dužnost na državnom nivou smanjen.

Drugi barometar učešća žena i političkog uspjeha je broj žena ministara u vladi i sličnih pozicija koje drže žene. Ako EOM ostaje u zemlji do formiranja nove vlade, poređenje broja žena u novoj i odlazećoj vladi može ilustrirati takav trend. Može se napraviti pregled pozicija u vladi kako bi se utvrdilo koja ministarstva predvođe žene. Mada ima izuzetaka, žene su najčešće imenovane na čela ministarstava odgovornih za socijalne usluge koje se bave onim što se obično smatra ženskim pitanjima. Kritičari sugeriraju da ova praksa odražava očekivanja društva na osnovu stereotipnih uloga žena kao majki i domaćica kao i stavova o tome koje su funkcije pogodne za žene, a koje nisu.

U jednom broju zemalja, formirane su „ženske“ političke stranke. To može biti izvor informacija o ženama u izbornom procesu kao i o pitanjima od posebnog interesa za žene. Dok su ženski ogranci političkih stranaka također u poziciji da pruže korisne uvide o pitanjima koja se tiču žena, u praksi, oni će možda vjerovatnije odražavati stranačku liniju.

Drugi bitan faktor je kako se žene tretiraju u pravnom sistemu, posebno u pogledu izbornih pitanja. Osim njihovih *de jure* prava, da li su sudovi dostupni ženama i da li se žene podnositeljice tužbi tretiraju jednako kao i muškarci? Ako su žene kandidatkinje ili zvaničnici političke stranke uključene u žalbeni postupak ili druge sudske predmete vezane za izbore, EOM treba pažljivo da prati data izborna pitanja i procijeni da li je predmet rješavan na drugačiji način u odnosu na slične predmete koji se tiču muškaraca.

Poglavlje 5 pruža osnovne smjernice o rodnim pitanjima i medijima tokom izbora. EOM sa analitičarom rodnih pitanja može biti u stanju obaviti širu analizu o tome kako medijski tretman žena utječe na njihovo učešće i perspektive na izborima. Naprimjer, u onoj mjeri u kojoj resursi to dozvoljavaju, analiza medija bi bila djelotvornija ukoliko bi se mogli dodati komparativni kriteriji o tome kako mediji tretiraju žene i muškarce. Takvi kriteriji mogu biti, između ostalog: da li sadržaj članka ili emisije u kojim se predstavlja jedan kandidat nudi informacije o ličnosti, porodičnom statusu ili ličnim karakteristikama, a ne o njegovom/njenom stavu o političkim pitanjima; i da li taj sadržaj uključuje pitanja tipično povezana sa ženama, kao što su zdravlje, briga o djetetu, socijalna zaštita ili obrazovanje, bez obzira da li je članak ili emisija vezana za nekog kandidata ili političku stranku.

C. SLUŽBENI IZVORI INFORMACIJA

Nekoliko državnih institucija mogu biti važni izvori za izradu profila s rodnim kategorijama za zemlju koja se posmatra:

- » Izborna tijela na centralnom i regionalnom nivou posebno bit će primarni izvor informacija o komparativnom broju muških i ženskih kandidata, članova izbornih komisija i odbora na glasačkim mjestima te predsjedavajućih tih izbornih tijela;
- » Uredi lokalne vlasti ili lokalni uredi ministarstva unutarnjih poslova (lokalna policija) najvjerojatniji su izvor informacija o brojkama u pogledu registracije birača i komparativnih podataka o broju muškaraca i žena registriranih u njihovim regionima;
- » EOM treba utvrditi također kojem ministarstvu, odjelu ili komisiji je specifično dodijeljena odgovornost za provedbu jednakih prava, antidiskriminacije ili odredbi o rodnoj jednakosti. Također treba evidentirati ako takva agencija ne postoji. Često, agencija nije autonomno tijelo već je podređena ministarstvu, naprimjer, ministarstvu rada i zapošljavanja ili ministarstvu porodice i socijalne zaštite. Te agencije trebaju biti u stanju pružiti važne informacije i uvide u

pogledu politika i izazova sa kojima se suočavaju u promociji i provedbi rodne jednakosti;

- ▶ U gotovo svim zemljama, postoji odjel ili zavod za statistiku koji prikuplja podatke o brojnim temama, uključujući osnovne informacije o popisu, ekonomske podatke, statističke podatke o obrazovanju i zdravstvu, socijalnim beneficijama, itd. U idealnom slučaju, informacije će biti dostupne u formatu koji dozvoljava poređenja između muškaraca i žena o pitanjima poput pismenosti, obrazovanja, zaposlenosti ili prihoda;
- ▶ Ured ombudsmena ili državni ured za ljudska prava može biti važan izvor informacija o posebnim problemima sa kojima se suočavaju žene;
- ▶ Sastanci sa sudijama i tužiocima, kao i sa profesionalnim udruženjima advokata i organizacijama za zagovaranje ženskih prava, mogu pružiti uvide o tome kako pravni sistem tretira žene.

D. NEVLADINE ORGANIZACIJE

Suštinski zadatak za izbornu posmatračku misiju jeste da se sastane sa nevladinim organizacijama, profesionalnim udruženjima i građanskim grupama. Njihove informacije mogu biti posebno korisne u potvrđivanju ili pobijanju dojmova iz službenih izvora. U vezi sa pitanjima o učešću žena u izbornom procesu, određeni NVO-i mogu biti izuzetno kvalificirani za razgovor o preprekama za učešće žena, nivou odgovora državnih institucija na potrebe žena i nivou predanosti ženskim pitanjima od strane kandidata i izabраниh zvaničnika.

Pored prikupljanja općih informacija, nivo političkog angažmana žena kroz njihovo učešće u radu nevladinih organizacija sam po sebi je mjera političkog učešća žena u društvu. Takav angažman može biti moćna sila za društvenu promjenu. Procjena statusa ženskih NVO-a, njihovog prihvatanja kao integralnog dijela civilnog društva, njihove djelotvornosti u promociji svijesti o raznim pitanjima i njihove sposobnosti da ostvare društvenu i političku promjenu može pružiti važnu dodatnu dimenziju posmatranju učešća žena u političkom procesu.

PITANJA: DETALJNIJA ANALIZA I INFORMACIJE

ŽENE U DRUŠTVU

- U kojoj mjeri država ispunjava OSCE-ova i druge međunarodna opredjeljenja i obaveze o ljudskim pravima za žene i o jednakosti žena i muškaraca?
- Jesu li žene jednake pred zakonom? Kako ih tretira pravosudni sistem, posebno u pogledu izbornih pitanja?
- Postoje li ikakvi dokazi o diskriminaciji žena u društvu?
- Da li žene imaju jednak pristup obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti i zapošljavanju?
- Da li žene uživaju jednakost u ekonomskoj sferi?
- Da li žene koriste državne institucije poput ombudsmena ili komisija za ljudska prava? Ako je tako, koje žalbe podnose?

ŽENE U POLITICI

- Napuštaju li žene politiku u većem broju nego muškarci? Ako je tako, zašto? Koliko muškaraca koji su trenutno na poziciji, a koliko žena je odlučilo da se ne kandidira ponovo?
- Je li veća vjerovatnoća da će registracija žena kandidata biti odbijena nego u slučaju muških kandidata?
- Da li registracija birača pokazuje bilo kakve nejednakosti između žena i muškaraca?
- Jesu li žene dobro zastupljene u lokalnim vijećima i regionalnim skupštinama?
- Da li žene igraju značajnu ulogu kao ministricе u vladi ili načelnice općina?
- Da li postoje „ženske“ političke stranke i da li imaju bilo kakav značajan utjecaj? Koja pitanja one smatraju najvažnijima?
- Da li ženski ogranci političkih stranka imaju drugačije prioritete nego središnja stranačka struktura?

NEVLADINE ORGANIZACIJE

- Postoje li NVO-i usmjereni na unapređenje prava žena? Šta oni smatraju pitanjima od posebnog interesa?
- Da li je bilo koji NVO specifično uključen u nastojanja da poveća političko učešće žena? Ako je tako, koje uvide on može pružiti o preprekama ili barijerama za učešće žena na izborima?
- Do koje mjere žene učestvuju u radu NVO-a? U kojoj mjeri žene učestvuju u radu NVO-a koji se bave izbornim pitanjima?
- Da li žene drže vodeće pozicije u NVO-ima? Ako je tako, je li to bio učinkovit oblik političkog učešća i postizanja da se njihov glas čuje?

ANEKS: ODABRANI MEĐUNARODNI STANDARDI

ODABRANA OSCE-ova OPREDJELJENJA

Povelja za evropsku sigurnost, Istanbul, 1999.

23. Puno i jednako ostvarenje ljudskih prava žena od suštinskog je značaja za postizanje mirnijeg, prosperitetnijeg i demokratskijeg OSCE-ovog područja. Mi smo posvećeni tome da jednakost između muškaraca i žena bude integralni dio naših politika...

24. Mi ćemo preduzeti mjere da eliminiramo sve oblike diskriminacije žena i okončamo nasilje nad ženama ....

Moskovski dokument, 1991.

40. Države učesnice prepoznaju da je puna i istinska jednakost između muškaraca i žena temeljni aspekt pravednog i demokratskog društva zasnovanog na vladavini prava. One prepoznaju da puni razvoj društva i blagostanja svih njegovih članova zahtijeva jednaku priliku za puno i jednako učešće muškaraca i žena. U tom kontekstu, one će

40.1 – osigurati da sva CSCE-ova opredjeljenja vezana za zaštitu i promociju ljudskih prava i temeljnih sloboda budu primijenjena u potpunosti i bez diskriminacije bez obzira na spol;

40.2 – poštovati Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), ako su strane te Konvencije....

40.3 – potvrditi da je njihov cilj postići ne samo *de jure* već i *de facto* jednakost prilika za muškarce i žene, te promovirati djelotvorne mjere u tom cilju;...

40.8 – ohrabriti i promovirati jednake prilike za puno učešće žena u svim aspektima političkog i javnog života, i procesima odlučivanja te u međunarodnoj saradnji općenito;...

40.13 – osigurati prikupljanje i analizu podataka radi adekvatne procjene, praćenja i poboljšanja situacije žena ....

ODABRANI STANDARDI I OPREDJELJENJA UJEDINJENIH NACIJA

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima

Član 2. Svakome pripadaju sva prava i slobode utvrđene u ovoj Deklaraciji bez razlike bilo koje vrste, kao što je rasa, boja kože, spol, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno porijeklo, imovina, rođenje ili drugi status.

Član 7. Svi su pred zakonom jednaki i svi imaju pravo na jednaku pravnu zaštitu, bez ikakve diskriminacije.

Član 21. 1. Svako ima pravo sudjelovati u upravljanju svojom zemljom neposredno ili preko slobodno izabраних predstavnika.

2. Svako ima pravo na jednak pristup javnim službama u svojoj zemlji.

3. Volja naroda je temelj državne vlasti; ta se volja mora izražavati na povremenim i poštenim izborima, koji se provode uz opće i jednako pravo glasa, tajnim glasanjem ili nekim drugim jednako slobodnim glasačkim postupkom.

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima

Član 3. Države članice ovog Pakta obavezuju se da osiguraju jednako pravo muškaraca i žena na uživanje svih političkih i građanskih prava utvrđenih u ovom Paktu.

Član 25. Svaki građanin treba da ima pravo i mogućnost:

a) da sudjeluje u vođenju javnih poslova, direktno ili preko slobodno izabраних predstavnika;

b) bira i bude biran istinski provedenim, povremenim izborima sa općim i jednakim biračkim pravom i tajnim glasanjem, koji osiguravaju slobodno izražavanje volje birača...;

Član 26. Sva su lica jednaka pred zakonom i imaju pravo, bez ikakve diskriminacije, na jednaku zakonsku zaštitu...

Međunarodna konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena

Član 2. Države članice osuđuju diskriminaciju žena u svim vidovima, saglasne su da provode svim odgovarajućim sredstvima koja im stoje na raspolaganju i bez odlaganja, politiku otklanjanja diskriminacije žena i radi toga se obavezuju:

- (a) da unesu princip ravnopravnosti muškaraca i žena u svoje nacionalne ustave ili odgovarajuće zakone, ako to već nisu učinile, kao i da osiguraju, zakonskim ili drugim odgovarajućim mjerama, praktičnu primjenu tog principa;
- (b) da usvoje odgovarajuće zakonske i druge mjere, uključujući i sankcije kada je potrebno, kojima se zabranjuju svi vidovi diskriminacije žena...

Član 7. Države članice poduzimaju sve odgovarajuće mjere za otklanjanje diskriminacije žena u političkom i javnom životu zemlje, a posebno su dužne da osiguraju, pod jednakim uvjetima kao i muškarcima, prava žena da:

- (a) glasaju na svim izborima i javnim referendumima i da budu birane u sva tijela koja se biraju putem javnih izbora;
- (b) učestvuju u kreiranju i provođenju vladine politike i da budu na javnoj poziciji i obavljaju sve javne funkcije na svim nivoima vlasti;
- (c) učestvuju u radu nevladinih organizacija i udruženja koja se bave javnim i političkim životom u zemlji...

O OSCE-u/ODIHR-u

Ured za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) je glavna institucija OSCE-a koja pomaže državama učesnicama „da osiguraju puno poštovanje ljudskih prava i temeljnih sloboda, da se pridržavaju vladavine prava, da promoviraju principe demokratije i (...) da grade, jačaju i štite demokratske institucije, kao i da promoviraju toleranciju u cijelom društvu“ (Helsinški dokument 1992.).

ODIHR, sa sjedištem u Varšavi, Poljska, uspostavljen je kao Ured za slobodne izbore na Pariškom samitu 1990. godine i započeo je svoj rad u maju 1991. godine. Godinu dana kasnije, naziv Ureda je promijenjen kako bi odražavao prošireni mandat koji uključuje ljudska prava i demokratizaciju. Danas on ima više od 100 zaposlenih.

ODIHR je vodeća agencija u Evropi na polju **posmatranja izbora**. On koordinira i organizira raspoređivanje više posmatračkih misija sa hiljadama posmatrača svake godine kako bi ocijenili da li su izbori u OSCE području u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom i međunarodnim standardima. Njegova jedinstvena metodologija pruža dubinski uvid u sve elemente izbornog procesa. Kroz projekte pomoći, ODIHR pomaže državama učesnicama da poboljšaju svoj izborni okvir.

ODIHR-ove aktivnosti na polju **demokratizacije** uključuju sljedeća tematska područja: vladavina prava, civilno društvo, sloboda kretanja, rodna jednakost i trgovina ljudima. ODIHR provodi više od 100 ciljanih programa pomoći svake godine, u nastojanju da omogući državama i da ih podrži u provedbi OSCE-ovih opredjeljenja i razvoju demokratskih struktura.

ODIHR promovira zaštitu **ljudskih prava** kroz projekte tehničke pomoći i obuku o pitanjima humane dimenzije. On provodi istraživanje i priprema izvještaje o različitim temama koje se tiču ljudskih prava. Usto, Ured organizira nekoliko sastanaka svake godine radi razmatranja provedbe OSCE-ovih opredjeljenja na polju humane dimenzije od strane država učesnica. U aktivnostima borbe protiv terorizma, ODIHR radi na izgradnji svijesti o pitanjima humane dimenzije i provodi projekte koji se fundamentalno bave faktorima koji su u korijenu terorizma.

ODIHR pruža savjet državama učesnicama o njihovim politikama o **Romima i Sintijima**. On promovira izgradnju kapaciteta i umrežavanje među romskim i Sinti zajednicama i ohrabruje učešće predstavnika Roma i Sintija u tijelima za kreiranje politika. Ured također djeluje kao klirinška kuća za razmjenu informacija o pitanjima Roma i Sintija između nacionalnih i međunarodnih aktera.

Sve ODIHR-ove aktivnosti provode se u tijesnoj koordinaciji i saradnji sa institucijama i terenskim operacijama OSCE-a, kao i drugim međunarodnim organizacijama.

Više informacija je dostupno na ODIHR-ovom websiteu (www.osce.org/odihr).

Ovaj priručnik pruža smjernice za o praćenje učešća žena u izbornom procesu. Osmišljen je kao dio OSCE-ovog/ODIHR-ovog nastojanja da poveća jednakost između žena i muškaraca tako što će rodna pitanja uvesti u sva područja svoga rada.

Ovaj priručnik je osmišljen kao sredstvo za rad, kako bi se pomoglo OSCE-ovim/ODIHR-ovim izbornim posmatračkim misijama u identifikaciji različitih elemenata izbornog procesa koji mogu utjecati na jednako učešće žena. On utvrđuje praktične korake koje treba preduzeti kako bi se rodna perspektiva integrirala u posmatranje izbora. Također treba osigurati da doneseni zaključci o tome u kojoj mjeri izborni proces ispunjava OSCE-ova opredjeljenja i druge međunarodne standarde za demokratske izbore, u potpunosti uzimaju u obzir i to kako izborni proces utječe i na žene i na muškarce.

Uz to što ga koriste OSCE-ove/ODIHR-ove posmatračke misije, ovaj priručnik također je veoma relevantan za druge međunarodne aktivnosti na posmatranju izbora i rad grupa domaćih posmatrača izbora.

